

Darja Koter

Univerza v Ljubljani, Akademija za glasbo

»Opera je še dovolj živa in nič ne kaže, da bi bila pripravljena umreti.«

MONOGRAFIJA OB 80-LETNICI JOŽETA SIVCA

Jože Sivec, *Opera na ljubljanskih odrih od klasicizma do 20. stoletja. Izbrana poglavja*, ur. Metoda Kokole in Klemen Grabnar (Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2010), 346 strani. ISBN 978-961-254-240-5. (recenzija)

Muzikološki inštitut Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Oddelek za muzikologijo Filozofske fakultete v Ljubljani sta ob osemdesetletnici nestorja slovenske muzikološke znanosti, zaslužnega univerzitetnega profesorja muzikologije dr. Jožeta Sivca, zasnovali jubilejno publikacijo z izborom slavljenčevih manj znanih zapisov, objavljenih v različnih publikacijah. Knjigo sta uredila Metoda Kokole in Klemen Grabnar. Monografija je v celoti posvečena zgodovini operne ustvarjalnosti in poustvarjalnosti v Ljubljani od druge polovice 18. do 20. stoletja, zapisi pa so nastali v obdobju trideset let. Obsega petnajst zaokroženih poglavij, ki kronološko prikazujejo razvoj ljubljanske opere, in sicer od gledaliških skupin v 18. stoletju do profesionalno zastavljenega opernega gledališča od konca 19. stoletja naprej. Nekaj poglavij je posvečenih recepciji znamenitih opernih del evropskih skladateljev v Ljubljani, zadnji dve pa analitično predstavita operi Frana Gerbiča in pregled slovenske operne ustvarjalnosti do sedemdesetih let 20. stoletja. Besedila so objavljena v izvorni obliki, pri čemer sta urednika poenotila pisanje naslovov opernih del in njihovih delov. Prav tako so uredniško poenoteni pisava tujejezičnih izrazov, imena krajev, priimkov ipd. Zaradi časovne distance od prvih objav urednika opozarjata na izraze, kot je »najnovejši«, ki naj ga bralec razume s pridržkom. Prav zato so v redakciji dodane posamezne opombe s pojasnili in posodobitvami, kar je primerno in nujno. Poglavja dopolnjuje slikovno gradivo, ki je redakcijsko dodano in pomenljivo za vsebino. S tem je publikacija kvalitetno nadgrajena in privlačnejša. Slikovno gradivo so prispevale pomembne institucije, kot so Arhiv RS, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, NUK, Slovenski gledališki muzej in Občina Žalec ter družina Šivic. Sistem kratic in opomb ter virov in literature je v celoti uredniško poenoten, pri čemer sta se urednika naslonila na vsestransko uveljavljen redakcijski priročnik *Chicago Manual of Style*. Po vzoru monografskih publikacij je na koncu na novo dopolnjena celotna bibliografija, dodano je tudi izčrpno kazalo omenjenih glasbenogledaliških del in osebnih imen. Knjigo zaključuje celotna avtorjeva bibliografija, nastala na podlagi starejšega seznama, ki ga je pred desetimi leti pripravila danes žal že preminula muzikologinja Darja

Frelih, dopolnitve so delo urednika Klemna Grabnarja. Prispevek obeh urednikov je knjižno izdajo Sivčevih študij tehtno dopolnil, posodobil in nadgradil, tako glede rabe znanstvenega aparata kot splošne urejenosti in preglednosti besedila.

V prvem poglavju se avtor posveča ljubljanskemu repertoarju italijanskih opernih družin od leta 1733 naprej in dokazuje aktualnost predstav po vzoru širšega evropskega prostora. Z njegovimi ugotovitvami se vsaj deloma podirajo stereotipi o »zaplankanosti« glasbe na Slovenskem, ki so v več primerih neupravičeni. V Ljubljani je bila do druge polovice 18. stoletja »doma« poznobaročna *opera seria* napolitanske šole, ki jo je v petdesetih letih skladno s splošnim razvojem glasbenega gledališča tega časa zamenjala komična opera oz. *opera buffa*. Posebna pozornost je posvečena posameznim opernim družinam in njihovim uveljavitvam v evropskem prostoru, kar je zaokroženo z aktualnimi deli eminentnih italijanskih skladateljev. Avtor ugotavlja, do kakšne mere so gostujoče skupine vplivale na operno poustvarjanje in ustvarjalnost domačih diletantov in kasneje na delovanje profesionalnega gledališča. Posveča se socialni strukturi poslušalstva in opernim prizoriščem, dogajanju v času ilirskih provinc in ob ponovni vzpostavitvi avstrijske vladavine, ki poustvarjalnost preusmeri k nemškim operistom. Kot daleč najodmevnejšo izpostavi sezono 1821, ko je Ljubljana gostila kongres svete alianse, za katerega je sam avstrijski cesar naročil gostovanje odlične italijanske družbe v Ljubljani, ki je izvedla kar pet Rossinijevih oper in s tem prva odprla skladatelju pot na ljubljansko operno sceno. V poglavju o sporedih nemških gledaliških družb na ljubljanskih odrih Sivec ugotavlja, da te skupine sicer niso bistveno vplivale na domačo produkcijo, so pa bile pomemben člen pri spoznavanju nemške, francoske in italijanske klasicistične, predvsem pa zgodnjjeromantične operne produkcije tedanjega časa pred ljubljanskim občinstvom, ki se je v prvih desetletjih 19. stoletja z evropsko glasbeno sceno seznanjalo predvsem v Stanovskem gledališču in na koncertih Filharmonične družbe.

Sledijo tri poglavja o predstavah Mozartovih in Rossinijevih oper ter t.i. *grand opere*. Natančen pregled uprizarjanja posameznih del pokaže, da se je ljubljanska publika do leta 1823 seznanila s skoraj vsemi Mozartovimi operami, ki so se dotlej pojavljale na repertoarju gledališč nemškega prostora. Njegove opere so v Ljubljani ohranile popularnost tudi po letu 1823, ko se na odru ustalijo romantična dela. Kranjska prestolnica v primerjavi z večjimi gledališči monarhije repertoarno ni bistveno zaostajala in je bila zelo aktualna tudi v drugi četrtini 19. stoletja. To še posebno natančno dokazujejo izvedene Rossinijeve opere, prevladujoče do leta 1835. Viri v dnevnem časopisju izpričujejo, da so slavnega italijanskega skladatelja v Ljubljani promovirale nemške potujoče družine. Sivec se v tem delu besedila poglobi v izvajalce in bralcu približa sestavo, delovanje in repertoar nemških opernih družin, ki so močno zaznamovale slovensko glasbeno sceno. Od druge polovice tridesetih do šestdesetih let so dominantno vlogo igrale novosti, Donizettijeva in Bellinijeva dela, vendar avtor ugotavlja, da ne tako

številčno kot Rossinijeva. Te ugotovitve dopolni in razširi v naslednjih poglavjih o začetkih uprizarjanja Bellinijevih in Donizettijevih oper v Stanovskem gledališču. Sivec med drugim izčrpno razloži zgodovinski in vsebinski razvoj t.i. *grand opere* ter ga poveže s pariško glasbeno sceno in ljubljansko talijo. Kot ugotavlja, je bilo število velikih oper, ki so doživele ljubljansko premiero, sicer zadovoljivo, ni pa bilo tako aktualno, kot je to veljalo npr. za Rossinija. Proučil je tudi recepcijo tovrstnih oper pri nas in ugotovil, da je bila ljubljanska kritika skladna s »prevladujočimi nazori« v tedanji Evropi in da so bile uprizoritve sicer ambiciozne, vendar niso dosegale nivoja opernih stvaritev. Sivec v posebnem sestavku piše tudi o poskusih ustanovitve domače operne reprodukcije, za kar sta bila najzaslužnejša Amalija in Gašpar Mašek v sezoni 1826/27. Predstavi delovanje diletantske skupine in gledališkega orkestra, sestavljenega iz članov Filharmonične družbe, ter prizadevanja obeh akterjev, ki kljub naprezanju nista uspela, da bi Ljubljana dobila stalno profesionalno gledališko skupino že v dvajsetih letih 19. stoletja.

Publikacija nas seznani tudi s podrobnostmi o uprizarjanju Verdijevih oper in ugotavlja, da je ljubljansko občinstvo pokazalo veliko zanimanje za njegova dela, čeprav jih je spoznavalo z nekajletno zamudo, začevši leta 1850. V stanovskem gledališču so sicer izvajali le nekaj Verdijevih zgodnejših del (ponovno so bile v ospredju italijanske družine), vendar z uspehom, ki ga je okronala kritika. Seznanimo se tudi z nemško naravnano operno produkcijo od leta 1861, ko se je gledališče preimenovalo v Deželno gledališče, kar pa ni pomenilo odmika od dotedanje repertoarne politike. Kot piše Sivec, ime ni prineslo stalnega pevskega in igralskega ansambla, saj je bilo še naprej odvisno od različnih nemških družb. Na sporedu so prevladovala manj znana in ne toliko kvalitetna dela (npr. igre s petjem), izjema je bila opereta, ki je tudi v Ljubljani dobivala vidno mesto. Nadalje kritično spregovori o životarjenju gledališča v prvi polovici šestdesetih let in izpostavi pomen novega ravnatelja iz Brna, Antona Zöllnerja, ki je ljubljansko talijo postavil na trdnejše temelje in presegel vsa pričakovanja. Z njim je, kot dokazuje avtor, provincialna Ljubljana ponovno vzpostavila stik z razvitejšimi sredinami, in sicer tako po zaslugi aktualnega opernega in operetnega repertoarja kot z gostujočimi solisti slovečih imen. Skoraj dokumentarno oblikovano poglavje nas opozori na pomembno prelomnico leta 1874, ko je bila v Ljubljani prvič v celoti izvedena Wagnerjeva opera, in sicer *Tannhäuser* (dotlej so od poznih petdesetih let zaradi skromnih poustvarjalnih možnosti uprizarjali le odlomke). Sivec je dogodek ocenil kot relativno nezapoznel, pri čemer je upošteval počasno uveljavitev Wagnerja na Nemškem v primerjavi z zahodnejšimi deli Evrope. V zaključku ugotavlja, da repertoarno Ljubljana ni bila več tako napredna in sodobna kot v dobršnem delu poznega 18. in v prvi polovici 19. stoletja in da je za drugimi provincialnimi gledališči monarhije celo precej zaostala. Hkrati dodaja opravičljive razloge za takšno stanje, med katerimi po njegovem mnenju prednjači finančna obubožanost teatra.

V poglavju *Wagner na slovenski glasbeni sceni* pojavnost in recepcijo Wagnerjevih del še poglobi.

Zaključna poglavja prinašajo ugotovitve o slovenski romantični operi v povezavi z nacionalnimi gibanji in s splošnim evropskim razvojem, analitičen prikaz dveh oper Frana Gerbiča ter njegove poglede na slovensko operno ustvarjalnost od Kogoja do Šivica. V prvem delu se seznanimo z razvojem slovenskega gledališča v času narodnega prebujenja od leta 1848 do stvaritev Rista Savina v zgodnjem 20. stoletju. Avtor na strnjen način zaokroži razvoj romantične opere na Slovenskem in izpostavi vse pomembnejše skladatelje in njihova dela, raziskavo pa dopolnjujejo spoznanja o nastajanju slovenskega profesionalnega gledališča od Dramatičnega društva (1867) do odprtja Deželnega gledališča leta 1892. Urednika sta v to poglavje posrečeno uvrstila danes manj znane neuresničene načrte pročelja in parterja za novo ljubljansko gledališko stavbo, ki sta jih leta 1888 podpisala Walter in Hraský. Njuni načrti so v primerjavi z dejansko stavbo precej ambicioznejši, vendar jih Ljubljana ni zmogla. Kot je videti, bi njuna zamisel po arhitekturi in obsegu še danes dobro služila namenu. Naslednje poglavje je vsebinska dopolnitev prvemu in govori o Gerbičevih operah *Kres* (1896) in *Nabor* (1912/13). Sivec je v tem analitičnem prikazu, kjer se je prvenstveno posvetil operi *Kres*, v primerjavi z drugimi besedili bolj kritičen. Gerbičevo delo secira v vseh pogledih: od libreta, ki je najverjetneje skladateljev, do odtenkov partiture. Gerbiču očita številne pomanjkljivosti, kot so neizrazit libreto in recitativi, premalo dramatičnih vrhuncev ipd., vendar zna tudi pohvaliti. Pri tem izpostavi prepričljivo arioznost posameznih arij, ansamble, nekatera mesta orkestralne spremljave, predvsem pa rabo t. i. pomenskih motivov in reminiscentne motivike, s čimer je opera pridobila psihološko poglobljenost, Gerbič pa je s temi koraki vpisan v zgodovino slovenske opere. Knjigo zaključuje razvoj slovenske opere od moderne do »novejše« ustvarjalnosti oziroma do Šivičevega dela *Cortesova vrnitev* (1974). Tudi v tem primeru je avtor sledil slogovni razvojni niti domače operne ustvarjalnosti in izbral zanj najpomembnejša dela Savina, Kogoja, Osterca, Bravničarja, Švare, Simonitija, Kozine, Poliča, Svetela, Božiča, Cipcija in že omenjenega Šivica. Pri tem ugotavlja, da pregled operne ustvarjalnosti v omenjenem obdobju kaže dokaj skromno produkcijo slovenskih skladateljev na tem polju in ne obeta boljših časov. Vzroke najde v nepopularnosti opernega snovanja na Slovenskem, v značilnem pomanjkanju libretov v naši glasbeni taliji ter v skromnih poustvarjalnih možnostih domačih odrov. Svoja razmišljanja sklene v zanj značilnem pozitivnem tonu, ko ugotavlja, da je v primerjavi z 19. stoletjem slovenska operna ustvarjalnost stilno razpredena in primerljiva z aktualnostmi evropskega duha, kar po njegovem velja predvsem za čas med obema vojnama ter od šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej.

Monografska publikacija Jožeta Sivca *Opera na ljubljanskih odrih ...* bo s svojo izčrpno, sistematično in vsebinsko zaokroženo vsebino zadovoljila

radovedne in pikolovsko natančne bralce. Kljub časovni distanci so besedila aktualna še danes, kar potrjuje avtorjev poglobljen in vsestransko angažiran pristop. Delo ni le sistematičen prikaz razvoja operne poustvarjalnosti in ustvarjalnosti na Slovenskem, prepriča nas tudi z družbenimi, socialnimi in splošno kulturnimi orisi slovenskega prostora v razponu več kot dvesto let. Navdušujeta tudi jezikovna sproščenost in doslednost. Čeprav so posamezni segmenti tega raziskovalnega polja v zadnjem poldrugem desetletju v marsičem dopolnjeni ali nadgrajeni (naj omenim le sistematiko raziskav v okviru muzikoloških simpozijev Akademije za glasbo UL, kjer se posamezni avtorji posvečajo analizi opernih oziroma operetnih opusov slovenskih skladateljev), to ne zmanjša vrednosti in zaokroženosti objavljenega muzikološkega opusa. Nasprotno, spoštovani jubilan, zaslužni profesor dr. Jože Sivec, je s svojimi primarnimi študijami o zgodovini opere na Slovenskem opozoril na njen razvoj v soodvisnosti od družbenih in evropskih umetnostnih dogajanj ter podal številne iztočnice za nadaljnje raziskovanje. In ne nazadnje, kot pravi avtor, je »opera še dovolj živa in nič ne kaže, da bi bila pripravljena umreti«.